

## ІНСТИТУЦІЙНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПРАВОСЛАВ'Я НА БУКОВИНІ В 1940–1945 РОКАХ

## INSTITUTIONAL TRANSFORMATIONS OF ORTHODOXY IN NORTHERN BUKOVINA 1940–1945

Релігійний фактор завжди впливав на суспільно-політичні процеси в державі. Залежно від релігійної деномінації, яка переважала в тому чи іншому регіоні України, церковне питання мало свої особливості. Вони проявлялись в різних аспектах: взаємодії держави і Церкви (Церкви та суспільства, міжцерковні відносини), ставленні населення до ієрархів та духовенства, міжправославному протистоянні. Не стала винятком Буковина, де домінуючою релігійною течією було православ'я. Специфіка Православної Церкви на території північної Буковини полягала в тому, що даний регіон у досліджуваний період тричі змінював державну приналежність, що неминуче впливало на її становище.

Особливості розвитку православ'я на Буковині досліджували М. Чучко [Чучко, 2020], В. Боднар [Боднар, 2016], С. Яремчук [Яремчук, 2004]. Аналіз їхніх праць дає підстави говорити про значну заці-

*Статтю присвячено аналізу становища Православної Церкви на Буковині в роки Другої світової війни. Визначено основні періоди церковних трансформаційних процесів, спричинених зміною державної приналежності краю. З'ясовано, що в 1940 р. відбулось встановлення церковної юрисдикції РПЦ. Духовенство опинилося у складному становищі та зазнавало утисків з боку держави. Церква була позбавлена привілеїв та втратила статус юридичної особи. Визначено, що в 1941–1944 рр. було відновлено Буковинську митрополію РумПУ. Актуалізувалась політика румунізації. У 1944 р. відбувся перехід церковної організації північної Буковини під юрисдикцію Руської Православної Церкви, утворено Чернівецько-Буковинську єпархію Українського екзархату РПЦ. Встановлено, що релігійне життя у 1944–1945 рр. опинилось під тиском тоталітарної державної*

\* Архиепископ Чернівецький і Хотинський Православної Церкви України.

\*\* Archbishop of Chernivtsi and Khotyn of the Orthodox Church of Ukraine.

кавленість українських дослідників питаннями церковно-державних відносин, канонічно-юрисдикційних трансформацій та становища православних буковинців. Наявні дослідження відображають різноманітний спектр дискусійних питань, однак не є уособленням наукового консенсусу. Це стимулює подальші дослідження, актуалізує науковий пошук. Тому **метою** цієї розвідки є аналіз кардинальних інституційних змін у Православній Церкві північної Буковини в 1940–1945 рр. через призму радянської та румунської релігійної політики. Відповідно до заявленої мети необхідно:

- розглянути зміни православної церковно-територіальної організації північної Буковини під час Другої світової війни;
- визначити особливості релігійного життя краю в умовах радянської та румунської держави;
- з'ясувати інституційні трансформації Православ'я в північній Буковині після канонічного єднання з Руською Православною Церквою.

Напередодні Другої світової війни Буковина перебувала у складі Румунського королівства, що визначало специфіку державно-церковних відносин краю. Православна Церква в Румунії отримала статус державної, а це означало, що держава гарантувала їй певні привілеї та матеріально стабільне становище. У церковному плані регіон входив до митрополії Бу-

машини, однак не таким сильним, як у 1940 р.

**Ключові слова:** православ'я, північна Буковина, радянська влада, Румунія, війна, трансформація.

*The article is devoted to the analysis of the situation of the Orthodox Church in Bukovina during the World War II. There are determined the main periods of church transformation processes that took place with the change of state affiliation of the region. It was found that with the establishment of Soviet power in 1940, the ecclesiastical jurisdiction of the Russian Orthodox Church was established. A bishop of the Russian Orthodox Church was appointed to Chernivtsi. The Orthodox clergy found themselves in a difficult situation and were oppressed by the state. The church was deprived of its pre-existing privileges and lost the status of legal entity.*

*It is determined that in 1941–1944 Northern Bukovina was under the rule of Romania, where Orthodoxy was the state religion. At that time the Bukovina metropolitanate of the Romanian Orthodox Church had been restored, however its religious fund was taken away. The policy of Romanianization was resumed. The end of the war led to the resumption of Soviet power. The ecclesiastical organization of Northern Bukovina came under the jurisdiction of the Russian Orthodox Church. The Chernivtsi-Bukovina Eparchy of the Ukrainian Exarchate of the ROC was formed. The church and religious life in 1944–1945*

ковини, Хотина й Мармарощини Румунської Православної Церкви (РумПЦ) [Яремчук, 2004, с. 24]. На території Чернівецької архієпархії митрополії Буковини на початку 1940 р. налічувалось 10 благочинь, 324 парафій та 390 священників, із яких 135 були українцями [Чучко, 2019, с. 144]. У складі університету функціонував теологічний факультет. У Чернівцях містилася резиденція правлячого архиєрея – до 1940 р. митрополита Віссаріона (Пую). Йому допомагав вікарний єпископ Хотинський Тит (Симедря), який 13 червня 1940 р. рішенням Священного Синоду РумПЦ був призначений на Чернівецьку кафедру. Буковинська митрополія володіла Релігійним фондом із великим матеріальним ресурсом, кошти якого йшли на утримання духовних навчальних закладів, будівництво храмів та випуск церковної літератури.

Друга світова війна внесла свої корективи в державно-релігійне життя північної Буковини. 29 червня 1940 р. в результаті ультиматуму Червона Армія увійшла в Чернівці. Так північна Буковина опинилася у складі атеїстичного Радянського Союзу.

Приєднання нових територій змусило радянський уряд рахуватися з інтенсивним релігійним життям. Постає нагальна потреба нейтралізації деструктивного, як його трактувала радянська ідеологія, впливу Православної Церкви на населення краю. Для цього використовувався широкий спектр інструментів боротьби з релігією. Так, першочерговим завданням стало позбавлення Церкви матеріальної та фінансової бази. Відповідно до радянського законодавства, держава була відокремлена від Церкви і навпаки [Васильєва, 1999, с. 84]. Це означало, що церковні структури мали невизначений конституційно-правовий статус. Таким чином, Церква втратила статус юридичної особи, тобто була по-

*was under pressure from the totalitarian machine, but not so strong as in 1940. The church as the object of repression turned into a legal functioning social institution. The Council for ROC Affairs under the Chernivtsi Regional Executive Committee was established to control the religious life of Northern Bukovina.*

*This article establishes that church life of Northern Bukovina was based on the activity of parish communities, regardless of the political situation. The temples became the mainstays of the Church and people of faith kept them in good condition in order the authorities would have no reason to take them away. Due to the desire of the Soviet authorities to drive religion out of public life, there were radical transformations of the political and legal situation of the Russian Orthodox Church in general and the Chernivtsi-Bukovinian Eparchy in particular.*

**Key words:** Orthodoxy, Church, northern Bukovina, Soviet statehood, war, Romania

збавлена права володіти й розпоряджатись майном. У 1940 р. оголосили про націоналізацію церковної власності. Релігійний фонд з усім майном перейшов у власність держави. Резиденцію митрополита в Чернівцях (консисторію) вилучили та передали краєзнавчому музею, закрили для проведення служб тюремну й гарнізонну церкви. Така сама доля спіткала Трьохсвятительську церкву, що входила в комплекс буковинських митрополитів у Чернівцях. Щоправда, ліквідувати всі православні храми радянське керівництво не наважилось, побоюючись загострення протестних настроїв серед населення. Храми, у яких звершувалась богослужіння, функціонували на правах оренди. Церковна громада сплачувала державі податки та страхові внески.

Наступним кроком радянської влади у боротьбі з релігією стала атеїстична кампанія та ліквідація впливу Церкви на систему освіти. У 1940 р. в рамках радянзації відбулася реорганізація Чернівецького університету, в результаті чого ліквідували теологічний факультет. На території Чернівецької області закривалися духовні навчальні заклади, у школах перестали вивчати Закон Божий. У рамках атеїстичної пропаганди радянська влада заборонила проводити катехизацію населення. Заборонено випускати релігійну літературу, як наслідок – закрито церковну друкарню [Яремчук, 2004, 27].

Що стосується духовенства, то в нових радянських реаліях воно було позбавлене колишнього статусу, зазнало утисків і репресій. Церковний клир утратив жалування, домівки, майно та засоби до існування, адже влада зобов'язала його сплачувати завищені податки. Річ у тому, що, за радянськими законами, священники належали до т. зв. нетрудових елементів, а це означало, що вони мали сплачувати податки вп'ятеро більші, ніж трудові. Таким чином податки часто перевищували доходи священнослужителів. У випадках їх несплати, майно продавали, а священників арештовували [Білецька, с. 372]. Так, наприклад, ієрея І. Кушнірчука заарештовано за несплату податків 1940 р., а звільнено лише 1958 р.

Про тогочасне становище духовенства дізнаємось зі спогадів священника К. Богатирця, який зазначає: «Радянська окупація застала мене настоятелем приходу м. Кіцманя і благочинним Дністрянського округу. Ставлення радянської влади до Церкви було вкрай негативним, а становище служителів стало майже нестерпним. Церковну землю забрали, з будинків фактично вигнали, жалування не платили, прибутки були мінімальними, а податки досягли непомірних цифр» [Богатырец, 2015; Яремчук, 2004, с. 26]. Пресинг радянської влади був настільки сильним,

що траплялися випадки зречення духовного сану. Священники-румунни змушені були переходити на церковнослов'янську богослужбову мову. У цих умовах вони почали клопотати, щоб влада відпустила їх до Румунії, де вони змогли б продовжити служіння в Румунській Церкві. Прохання були невинновипадковими, адже, як згадував К. Богатирець «згідно з канонічним правом, Румунська Церква мала дати їм утримання, визначити приход і виплачувати жалування» [Богатирець, 2015, 293]. Варто зауважити, що з різних причин радянські владні органи не давали на це дозволу. Щоправда, частині душпастирів удалось виїхати до Німеччини, а вже звідти – до Румунії. Таке переміщення здійснювалось у рамках співпраці спільної радянсько-німецької комісії, завданням якої була реєстрація та переселення до Німеччини етнічних німців. Так, у 1940 р. частині буковинських священників, рятуючись від репресій, удалось виїхати до окупованої німцями Польщі і вже там отримати парафії в православної Варшавській єпархії. Покинув Чернівці, а відтак і СРСР згадуваний нами архипресвітер К. Богатирець. Разом із дружиною Стефанидою, сином Миколою та дочкою Надією він переїхав до Німеччини, де через хворобу затримався на пів року в монастирі Лейбус, що в Сілезії. Звідти за сприянням румунської сторони о. Касьян переїхав до Румунії, де служив священником в Монтеору [Чучко, 2014, с. 149; Яремчук, 2003, с.176]

У 1940 р. на Буковині не вистачало священників, а уділити дияконські та ієрейські свячення було нікому. Ще 28 червня місцевий архиєрей владика Тит (Симедря) покинув Чернівці та переїхав у Сучаву, яка залишилась у складі Румунії. Звернення буковинців до священноначалля Румунської Православної Церкви логічно не дали результатів. СРСР і Румунія перебували в стані конфронтації, тому допустити в Чернівці іноземних єпископів не могли. Справедливості ради треба наголосити, що РумПЦ не відмовлялась від Буковини та продовжувала вважати її своєю канонічною територією. Тому в роки окупації Буковини німецько-румунськими військами в 1941 – 1944 рр. у Чернівці повернувся владика Тит. Очевидно, і священники в 1940 р. здійснювали Божественну Літургію на антимінсах, освячених ще румунським архиєреєм.

Усі новоприєднані в 1939 – 1940 рр. території радянське керівництво в церковному плані відносило до юрисдикції Російської Православної Церкви. Не стала винятком і Буковина. Однак на той час РПЦ переживала далеко не найкращі часи, оскільки лишилось не репресованими лише 4 архиєреї [Білецька, 1999]. Лише в 1941 р., порушуючи канони, зокрема 2-е Правило II Вселенського Собору,



8-е правило III Вселенського Собору, які забороняють єпископам однієї помісної Церкви втручатися у внутрішнє життя й справи іншої Церкви, у Чернівці призначили архиєрея. Такий крок був вимушеним, оскільки в роки Другої світової війни радянська влада не могла допустити, щоб духовний центр її територій перебував на території іноземної держави, тим більше в Румунії, із якою були непрості відносини. З іншого боку, РПЦ не могла залишити православних буковинців без духовного окормлення. Священноначалля РПЦ, посилаючись на 34 Апостольське правило, включило в односторонньому порядку Буковину до складу РПЦ. Так, навесні 1941 р. у Чернівці для організації церковного життя рукоположенням духовенства був переведений єпископ Житомирський Дамаскін (Малюта) [Яремчук, 2004, с. 28].

Новопризначений єпископ Чернівецький і Буковинський (такий титул носив владика Дамаскін) насамперед здійснив спробу налагодити контакти з буковинським духовенством і віруючими. Утім, зробити йому цього не вдалось. Наявні джерела дають підстави стверджувати, що душпастирська діяльність єпископа Дамаскіна (Малюти) обмежувалась Чернівцями, оскільки клір змушений був виїхати з СРСР. Місцеве населення з недовірою ставилось до нового владика, вбачаючи у ньому агента спецслужб, а тому йти на прямий контакт не завжди хотіло. Із початком війни у 1941 р. єпископ Дамаскін покинув Чернівці та переїхав у м. Кам'янець-Подільський, при цьому до кінця року за ним зберігався титул «Чернівецький і Буковинський». У 1942 р. він був призначений єпископом Подільським Української Автономної Православної Церкви з осідком у Кам'янці-Подільському [Яремчук, 2004, с. 28].

Таким чином, Буковина, яка в 1940 р. увійшла до складу СРСР, у церковному плані опинилася в становищі, коли кано́нічно де-юре (РумПЦ не передавала Буковинську митрополію до складу РПЦ) перебувала у складі Румунської Православної Церкви, а де-факто – у Російській Православній Церкві. До того ж віруючі та клір північної Буковини у 1940–1941 рр., за наявними в нас джерелами, не звертався до священноначалля РумПЦ із проханням про перехід до Російської Православної Церкви. Навпаки, свідчення священника К. Богатирця доводять протилежне. Зрештою, наскільки обґрунтованим було поширення Російською Церквою своєї влади на північну Буковину – питання полемічне і дещо виходить за рамки досліджуваної проблеми. З упевненістю можемо сказати, що причиною такого становища Церкви в північній Буковині стало складне міжнародне

становище та релігійна політика радянської влади. Міжцерковні відносини цілковито визначались політичною ситуацією.

Війна та окупація 1941–1944 рр. внесла свої корективи в організацію церковного життя. Північна Буковина повернулась у лоно РумПЦ. 25 липня 1941 р. до Чернівців повернувся митрополит Тит (Симедра). Оселився архиєрей у митрополичій резиденції, яку розпорядився відремонтувати.

Після того як румунські війська в липні 1941 р. зайняли північну частину Буковини і відновили на цій території діяльність Буковинської митрополії, сюди повернулися раніше евакуйовані священники, у тому числі й пресвітер К. Богатырець. Буковинський митрополит Тит призначив його духівником у Святотовденський жіночий монастир у Чернівцях із жалуванням в 10 000 лей [Чучко, 2014, с. 149]

Як бачимо, для духовенства північної Буковини було відновлено преференції – вони отримували фінансову підтримку. Щоправда, в цьому плані були й обмеження. Ще 29 червня 1940 р. румунська влада відібрала в митрополії Буковини контроль над її церковним фондом. Відтепер управління належало ефорії, яку призначав центральний уряд. До її складу входили: губернатор Буковини, два урядових чиновники та митрополит. Фактично зазначений королівський декрет націоналізував церковний фон, адже митрополит мав один із чотирьох голосів і не міг впливати на прийняття рішень. Управління й затвердження бюджетного фонду здійснювали члени ефорії, адміністратор і заступник адміністратора. Це нагадувало австрійські часи [Богатырець, 2015, с. 324].

Отже, перші кроки владики Тита як правлячого архиєрея були спрямовані на боротьбу за фактично конфіскований релігійний фонд. Так, уже на першому засіданні ефорії митрополит Тит виразив протест проти королівського декрету. Він зазначав, що не може погодитись зі створенням ефорії, так само як із королівським декретом, адже той порушував, на його думку, положення конституції і закону про організацію РумПЦ. Водночас митрополит наголошував на несправедливому ставленні влади до Буковинської митрополії [Богатырець, 2015, с. 291]. Із цим твердженням можна погодитись, адже всі єпархії в Румунії володіли своїм майном, а Єпархіальні рада могла ним розпоряджатись. Тільки в єдиної Буковинської митрополії уряд через ліквідацію митрополичого престолу відібрав її релігійний фонд.

18 травня 1941 р. відбулось єпархіальне зібрання духовенства в осідку митрополита в Сучаві. Під час роботи владики Тит оповістив присутніх про стан речей в церковному житті, звернувши увагу

на несправедливість та неправомочність королівського декрету. Звісно, вирішити таким чином ситуацію з користю для себе священнослужителі не могли, але прийнята резолюція дозволила представити румунській владі соборну думку духовенства, яка аж ніяк не збігалася з позицією влади [Богатырець, 2015, с. 293].

Звернемо увагу на ще один факт, який, на нашу думку, дозволяє з'ясувати місце й роль буковинського священства в Румунському Патріархаті у 1940 р. Так, у праці «Історія Буковинської єпархії», автором якої є клірик РумПЦ архипресвітер К. Богатырець, знаходимо таку інформацію: «На єпархіальні збори (18 травня 1941 р. – А. Г.) не з'явилися представники від північної Буковини, яка перебувала тоді під окупацією Рядянського Союзу...» [Богатырець, 2015, с. 293]. Наведена цитата підтверджує тезу про те, що Румунський Патріархат у 1940-му – на початку 1941 рр. уважав північну Буковину своєю канонічною територією, а служителів Церкви – кліром Буковинської митрополії.

Після повернення митрополита Тита до Чернівців почалося відновлення церковного життя краю. Владика здійснював канонічні візитації парафій єпархії, брав участь у конференціях та катехизації буковинської молоді, рукоположив нових священників. Відновлено навчальний процес у духовній семінарії в Чернівцях, щоправда, управління нею належало вже не митрополії, а деканові богословського факультету.

3 травня 1942 р. у Чернівцях провели єпархіальні збори, які визначали умови служіння духовенства, його матеріальну підтримку. Духovenство прийняло рішення за рахунок релігійного фонду відремонтувати храми, зруйновані в результаті бойових дій. У 1943 р. буковинські священники змушені були щомісяця звітувати про культурну, економічну та соціальну діяльність на парафії. Цей обов'язок виходив із розпорядження румунського уряду. Безумовно, однією з причин такого контролю були умови воєнного стану. Румунія воювала на боці Німеччини. Румунізація набула всеосяжного характеру, а протидія їй вважалась воєнним злочином. Зокрема, генеральний штаб четвертого корпусу румунської армії звернувся до Буковинської митрополії з вимогою, щоб вона зобов'язувала священників північної Буковини звершувати богослужіння румунською мовою. Церковна влада змушена була іти на співпрацю із владою. Так, Синод видав розпорядження, яке зобов'язувало в богослужіннях використовувати державну мову. На парафіях «із населенням слов'янським, де слов'яни – представники більшості, треба служити румунською мовою, але включити одну екстєнію чи молитву слов'янською, а



на парафіях, де слов'яни в меншості, – служити виключно румунською» [Богатирець, 2015, с. 304]. Отже, церковнослов'янська мова богослужіння та українська мова проповіді насильно витіснялась румунською. Діловодство однозначно велось румунською мовою навіть в українських парафіях. Буковинська митрополія як частина Румунського Патріархату жила за новим, григоріанським календарем, що не завжди сприймалось українськими віруючими. Румунська влада стежила за цим, однак деякі священники служили за старим стилем, мотивуючи це святом, яке припадало на той день за новим стилем.

У березні 1944 р. радянська армія розпочала звільнення Чернівецької області. На територію північної Буковини повернулась радянська влада. Незадовго до цього румунський уряд видав указ, згідно з яким священнослужителі мали евакуюватись в Румунію. Покинули територію Буковини митрополит Тит і більшість духовенства. Залишилось, за даними С. Яремчука, близько двадцяти священників-буковинців, серед яких К. Богатирець, К. Пігуляк, Г. Товстюк та ін. [Яремчук, с. 37]. Варто звернути увагу на те, що впродовж 1944–1945 рр. у Чернівецьку область повернулись раніше евакуйовані священники, зокрема І. Диба, Г. Стефюк, Д. Фотій. Через відсутність архиєрея тимчасовим керівником буковинської єпархії став найстарший за рангом священник К. Богатирець.

Радянська влада не довіряла місцевому духовенству, тому для закріплення свого впливу на звільнені західноукраїнські території відправляли більш лояльних кандидатів [Щапов, 1996, с. 259]. У червні 1944 р. в Чернівці прибув протоієрей Є. Ковернінський, який очолив управління єпархією. 22 лютого 1945 р. він був пострижений у монашество з іменем Феодосій, а 25 лютого 1945 р. хіротонізований у сан єпископа. Відтоді Чернівецька кафедра отримала правлячого архиєрея – єпископа Чернівецького і Буковинського Феодосія. Зауважимо, що згідно з постановою Помісного Собору РПЦ, при єпархіальному архиєреї могла існувати єпархіальна рада, однак її заснування не було обов'язковим і залежало від бажання архиєрея. У Чернівецько-Буковинській єпархії такої ради впродовж існування радянської влади не існувало.

Першочерговим завданням нового керівника єпархії стало питання канонічного входження Чернівецько-Буковинської єпархії до складу Руської Православної Церкви. Насамперед усім священникам надійшло розпорядження під час Літургії згадувати Патріаршого Місцєблюститєля (оскільки Патріарх

Московській і всієї Русі помер ще в травні 1944 р.) та Екзарха України, митрополита Київського і Галицького Йоана. Для духовенства розробили типовий текст заяви, у якій проголошувалось бажання увійти в молитовне спілкування з Московським Патріархатом. Уже в серпні 1944 р. більшість буковинських ієреїв подали клопотання до Чернівецького єпархіального управління про прийняття їх разом із парафіянами в канонічне спілкування з Руською Православною Церквою [Чучко, 2020, с. 233].

Упродовж 1944 р. було проведено перевірку всього буковинського духовенства, одночасно з якою відбувся перехід до РПЦ. Це питання узгодили на вищому рівні між представниками Румунського та Московського Патріархатів. Станом на липень 1944 р. архиєрейські укази з призначенням отримали 23 священники [Яремчук, 2004, с. 42]. Однак цієї кількості духовенства не вистачало, тому до служби повертались священники-пенсіонери. Також для поповнення рядів кліриків до Чернівецько-Буковинської єпархії приймали священників з Волині й Поділля. На початку 1945 р. на територію північної Буковини прибували священники зі східних областей УРСР, які становили більшість місцевого духовенства. Таким чином територія північної Буковини як окрема єпархія увійшла до складу Українського екзархату РПЦ.

Кожна помісна Церква має визначений церковний календар. Московський Патріархат продовжував користуватися старим, юліанським календарем. Уже в листопаді 1944 р. від Екзарха України в Чернівецьку консисторію надійшла телеграма, яка містила наказ про перехід із григоріанського на юліанський календар [Яремчук, 2004, с. 42]. Незабаром такий перехід відбувся. Однак цього разу незадоволеними залишились румунськомовні парафії, які хотіли служити за новим стилем. Одноосібно вирішити це питання владику Феодосій не міг, тому направив у Патріархію рапорт із проханням про дозвіл у румунських парафіях здійснювати богослужіння за новим стилем. Синод Руської Православної Церкви, як виняток, дозволив звершувати Службу Божу в свята за новим стилем, але у всій єпархії постановив дотримуватись загальноприйнятого в РПЦ старого церковного стилю та східної пасхалії.

Також було вирішене мовне питання. В українських парафіях богослужіння звершувались церковнослов'янською, а проповіді українською чи російською мовою. У румунських парафіях використовувалась румунська богослужбова мова. Ще 1944 р. Екзарх України Йоан писав керівництву Чернівецько-

Буковинської єпархії, що «богослужіння національною мовою не забороняється» [Яремчук, 2004, с. 43]

На початок 1944 р. становище Церкви в Радянському Союзі змінилося. Православна Церква мала право на існування, але її діяльність була обмежена жорсткими рамками. Діяльність Чернівецької єпархії РПЦ контролював уповноважений Ради у справах РПЦ при Чернівецькому обласному виконавчому комітеті. Тому реєстрація нових релігійних громад, заснування закладів духовної освіти та рукоположення нових священників відбувалося під контролем влади.

Евакуація в 1944 р. до Румунії духовенства, а також вивіз релігійного фонду відкрили питання створення духовного навчального закладу, місіонерської роботи та матеріального забезпечення священників. Бажаючи підвищити освітній рівень духовенства єпископ Феодосій звернувся до владних органів та Патріарха Московського і всієї Русі Алексія з проханням відкрити в єпархіальному центрі богословські курси. Однак дозволу на це з боку Ради у справах РПЦ владики Феодосій не отримав. Подібно висловився й Патріарх Алексій, що з відкриттям курсів у Чернівцях можна зачекати [Чучко, 2020, с. 238].

Зауважимо, що єпископ Феодосій, перебуваючи в січні 1945 р. на соборі РПЦ в Москві, спробував через Синод Московської Патріархії домогтися від ієрархів Румунської Церкви повернення до Чернівців вивезених цінностей колишньої Буковинської митрополії. Єпископ Аржешський Йосиф обіцяв вжити заходів стосовно повернення церковного майна. Мова йшла про автомобілі, дорогоцінні панаїї, хрести, митри та інше церковне начиння. Цікаво, що делегація РПЦ, яка приїхала в Бухарест, передала Патріархові Никодиму послання московського Патріарха Алексія, у якому йшла мова про церковне майно, вивезене з храмів Трансїстрії та Бессарабії, а про цінності з північної Буковини згадок не було. Тому повернення церковного майна колишньої Буковинської митрополії керівництво Чернівецької єпархії так і не дочекалося.

Дещо покращила становище Церкви постанова уряду СРСР «Із питань, що стосуються православних церков та монастирів», яка надала РПЦ нові права. Церковним структурам дозволили відкривати банківські рахунки та мати у власності нерухоме й рухоме майно, здійснювати виробництво та продаж предметів культу церковним громадам [Русская Православная Церковь, 1995, с. 364]. Так, Чернівецьке єпархіальне управління отримало змогу і, головне, дозвіл на придбання автомобілів та відкриття єпархіальної свічкової майстерні. Також дією цієї по-

станови буковинці скористались для будівництва храмів у селах Чорногузи та Бережанка. За сприяння уповноваженого Ради у справах РПЦ упродовж 1946–1947 рр. церкви буди побудовані. 22 серпня 1945 р. в Чернівцях відновлено роботу свічкової майстерні, яка давала основні доходи. Утім, в області було відкрито ще кілька майстерень, які виготовляли свічки гіршої якості й продавали їх за меншу ціну. Прибуток від продажу таких свічок не йшов на потреби Церкви, відповідно, єпархіальні прибутки зменшились. Враховуючи обов'язкову сплату державі часто завищених податків, відрахувань в Екзархію та Патріархію [Чучко, 2020, с. 238], фінансове становище єпархії було доволі складним. Прагнення єпископа Феодосія добитись заборони продавати на ринках свічки нецерковними організаціями не дали позитивного результату, як і бажання буковинського духовенства обмежити торгівлю на базарах у дні державних свят.

Ще однією «новацією» в житті Православної Церкви стало надання священникам права керувати фінансово-господарськими справами своїх парафій, що раніше належало безпосередньо мирянам. Однак для Буковини це стало далеко не нововведенням. Особливість Чернівецько-Буковинської єпархії полягала в тому, що місцеве духовенство ніколи не було відсторонене від фінансово-господарських справ парафій. Священники були головами епітропств, і вирішальне слово залишалось за ними. Тому започаткована в роки війни релігійна політика не внесла суттєвих змін у церковне життя Буковини.

У грудні 1947 р. владику Феодосія перевели в Кіровоградську єпархію. А на кафедру єпископа Чернівецького та Буковинського, рішенням Священного Синоду призначено архимандрита Андрія, хіротонія якого відбулась 25 лютого 1948 р. у Москві [Журнал Московской Патриархии, 1948, с. 9]. Розпочався новий період церковного життя в Чернівецько-Буковинській єпархії. Він характеризувався посиленням тиску з боку радянської влади, яка активніше втручалась у церковні справи.

Таким чином, упродовж 1940–1945 рр. релігійне життя на Буковині зазнало суттєвих змін. Друга світова війна принесла зміни державної приналежності краю, юрисдикцію над яким у різні періоди поширювала Москва та Бухарест. Зміна політичного ладу, різна церковна політика Румунії та СРСР, реформаційні процеси всередині Церкви призводили до перегляду державно-церковних відносин. Це закономірно впливало на духовне життя краю і насамперед на Православну Церкву. У 1940–1945 рр. відбулися кардинальні трансформації правового

становища Православної Церкви в північній Буковині. Враховуючи масштабність трансформаційних процесів та їх глибинний зміст, вони не були ситуативними і відбувалися еволюційно, пройшовши кілька основних хронологічних етапів. Уважаємо, основні етапи цього процесу потрібно характеризувати залежно від суспільно-політичної ситуації у такій послідовності:

- перший – червень 1940 – липень 1941 рр. – можна визначити встановленням радянської влади, створенням Чернівецької області та поширенням релігійної політики СРСР. На цьому етапі відбулось одностороннє підпорядкування Чернівецької області РПЦ. Московська та Румунська Патріархії перебували у непростих відносинах і одночасно вважали північну Буковину канонічною територією своєї Церкви. Православне духовенство опинилося у складному становищі та зазнавало утисків з боку держави. Церква була позбавлена раніших привілеїв та втратила статус юридичної особи;

- другий – липень 1941 – березень 1944 рр. – північна Буковина перебувала під владою Румунії, де Православна Церква мала статус державної. Було відновлено Буковинську митрополію РумПЦ. У Чернівці повернувся митрополит Тит (Симедра) та більшість раніше евакуйованого духовенства. Владика Тит очолював церковну організацію Буковини до весни 1944 р. Під його керівництвом відновлювалось церковне життя, здійснювались рукоположення священників, проводилась катехизація молоді та організовувались конференції. Однак Буковинська митрополія втратила контроль над її релігійним фондом, управління яким перейшло до новоствореної ефорії. Населення жило в умовах воєнного часу, а румунізація набула тоді всеосяжного характеру, і протидія їй вважалась злочином.

- третій – березень 1944 – травень 1945 рр. – характеризується закінченням війни, відновленням радянської влади та інституалізацією Чернівецько-Буковинської єпархії. Церковна організація північної Буковини увійшла до складу Українського екзархату РПЦ. Церковно-релігійне життя у 1944–1945 рр. опинилось під тиском тоталітарної машини, однак не таким сильним, як у 1940 р. Руська Православна Церква перетворилась з об'єкта репресій на легально діючий соціальний інститут. Для контролю над релігійним життям північної Буковини створено Раду у справах РПЦ при Чернівецькому обласвиконкомі.

Отже, церковне життя на території північної Буковини, незалежно від політичної ситуації та державної приналежності, трималось на активності парафіяльних громад. Храми стали



оплотами Церкви, тому віруючі робили все можливе для утримання їх в належному стані, щоб влада не мала приводу для їх вилучення. Враховуючи, що доктринальні основи радянської моделі державно-церковних взаємин базувалися на марксистському баченні релігії, то її базою стало витіснення релігії із суспільного життя. Як результат – відбулися кардинальні трансформації політико-правового становища Руської Православної Церкви загалом та Чернівецько-Буковинської єпархії зокрема.

1. Богатырец К. Архипресвитер. История Буковинской епархии // Журнал «Русин». Кишинёв, 2015. 343 с.
2. Боднар Віктор. Особливості функціонування релігійних об'єднань Чернівецької області (1944–1985 рр.) [Текст] дис. канд. іст. наук, Острог, 2016. 227 с.
3. Білецька С. Політика радянського режиму щодо церкви і духовенства в Україні на початку Другої Світової війни, [ Електронний ресурс] Режим доступу : <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/17453/Biletska.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
4. Васильева О.Ю. Русская православная церковь в политике советского государства в 1943–1948 гг., 1999. 212, [ Електронний ресурс] Режим доступу : [http://krotov.info/spravki/history\\_bio/21\\_bio/vasilyeva\\_o.htm](http://krotov.info/spravki/history_bio/21_bio/vasilyeva_o.htm)
5. Власть и церковь в Восточной Европе. 1944–1953. Документы российских архивов; в 2 т. Т. 1. 1944–1948. М.: РОССПЭН, 2009. 887 с.
6. Державний архів Чернівецької області (далі – ДАЧО). Ф. Р. 621. Уповноважений Ради у справах РПЦ при Раді Міністрів СРСР по Чернівецькій області, опис 2, Спр. 1. Інструктивні листи Ради та інформації Уповноваженого про стан справ і роботу (1944 р.).
7. ДАЧО, Ф. Р. 621, Спр. 2. Листування з Радою, Уповноваженим по УРСР та іншими радянськими органами з питань церкви і духовенства (1944 р.).
8. ДАЧО, Ф. Р. 621, Спр. 3. Скарги і заяви церковнослужителів (1944 р.).
9. ДАЧО, Ф. Р. 621, Спр. 4. Листування з духовенством і єпархіальним управлінням про роботу церков; Положення про руську церкву (1944 р.).
10. ДАЧО, Ф. Р. 621, Спр. 5. Статистичні дані про діючі церкви і духовенство за 1944
11. Назначение на архиерейские кафедры и перемещения архиереев // Журнал Московской Патриархии. № 04 за апрель 1948 г. С. 9, [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.jmp.ru/ya43.php?ys=48&my=04&tm=HRON&sr=480405>
12. Русская Православная Церковь в советское время (1917–1991). Материалы и документы по истории отношений между государством и Церковью, 1995. 400 с.
13. Федотов А. Русская православная церковь в 1943–2000 гг.: внутрицерковная жизнь, взаимоотношения с государством и обществом [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.krotov.inf/history/20/1990/ivanovo-00.htm>
14. Чучко М. Буковинська митрополія у складі помісної Румунської православної церкви (міжвоєнний період) // Русин. 2019. Т. 57. С. 131–156
15. Чучко М.К., Суляк С.Г. Архипресвитер Кассиан Богатырец – исследователь церковной истории Буковинской Руси // Русин. 2014. № 1 (35). С. 143–164.
16. Чучко М. Історія і сьогодення Православної Церкви на Буковині: до питання про адміністративно-територіальний устрій та духовне підпорядкування єпархіальних структур краю в середині XIV на початку XXI ст. Чернівці, 2020. 316 с.
17. Щапов Ярослав Русская Православная Церковь и коммунистическое государство. 1917–1941. Документы и фотоматериалы. М.: Издательство Библейско-Богословского Института св. апостола Андрея, 1996. 352 с.

18. Яремчук С. Життєвий шлях православного священика Кассіана Богатирця // Питання історії України: Збірник наукових статей. Чернівці: Зелена Буковина, 2003. Т. 6. С. 275 – 280.
  19. Яремчук С. Православна Церква на Буковині у радянську добу (державно-церковні взаємини). Чернівці: Рута, 2004. 352 с.
- 
1. Bogatyrec K. Arhipresviter. Istorija Bukovinskoj eparhii // Zhurnal "Rusin". Kishinjov, 2015. 343 s.
  2. Bodnar Viktor. Osoblyvosti funkcionuvannja religijnyh ob'jednan' Chernivec'koi' oblasti (1944–1985 rr.) [Tekst] : dys. ... kand. ist. nauk, Ostrog, 2016. 227 s.
  3. Bilec'ka S. Polityka radjans'kogo rezhymu shhodo cerkvy i duhovenstva v Ukrai'ni na pochatku Drugoi' vitovoi' vijny, [Elektronnyj resurs] Rezhym dostupu : <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/17453/Biletska.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
  4. Vasil'eva O.Ju. Russkaja pravoslavnaja cerkov' v politike sovet'skogo gosudarstva v 1943–1948 gg. [Elektronnyj resurs] Rezhim dostupu : [http://krotov.info/spravki/history\\_bio/21\\_bio/vasilyeva\\_o.htm](http://krotov.info/spravki/history_bio/21_bio/vasilyeva_o.htm)
  5. Vlast' i cerkov' v Vostochnoj Evrope. 1944–1953. Dokumenty rossijskih arhivov: v 2 t. T. 1. 1944–1948. M.: ROSSPJeN, 2009. 887 s.
  6. Derzhavnyj arhiv Chernivec'koi' oblasti (dali – DACHO). F. R. 621. Upovnovazhenyj Rady u spravah RPC pry Radi Ministriv SRSR po Chernivec'kij oblasti, opys 2, Spr. 1. Instruktyvni lysty Rady ta informacii' Upovnovazhenogo pro stan sprav i robotu (1944 r.).
  7. DACHO, F. R. 621, Spr. 2. Lystuvannja z Radoju, Upovnovazhenym po URSS ta inshymy radjans'kymy organamy z pytan' cerkvy i duhovenstva (1944 r.).
  8. DACHO, F. R. 621, Spr. 3. Skargy i zajavy cerkovnoslužhyteliv (1944 r.).
  9. DACHO, F. R. 621, Spr. 4. Lystuvannja z duhovenstvom i jeparhial'nym upravlinnjam pro robotu cerkov; Polozhennja pro rus'ku cerkvu (1944 r.).
  10. DACHO, F. R. 621, Spr. 5. Statystychni dani pro dijuchi cerkvy i duhovenstvo za 1944
  11. Naznachenie na arhieriejskie kafedry i peremeshhenija arhieriev // Zhurnal Moskovskoj Patriarii. № 04 za aprel' 1948 g. S. 9, [Elektronnyj resurs] Rezhim dostupu: <http://www.jmp.ru/ya43.php?ys=48&my=04&rm=HRON&sr=480405>
  12. Russkaja Pravoslavnaja Cerkov' v sovet'skoe vremja (1917–1991). Materialy i dokumenty po istorii otnoshenij mezhdju gosudarstvom i Cerkov'ju, 1995. 400 s.
  13. Fedotov A. Russkaja pravoslavnaja cerkov' v 1943–2000 gg.: vnutricerkovnaja zhizn', vzaimootnoshenija s gosudarstvom i obshhestvom [Elektronnyj resurs] Rezhim dostupu: <http://www.krotov.inf/history/20/1990/ivanovo-00.htm>
  14. Chuchko M. Bukovyn's'ka mytropolija u skladi pomisnoi' Rumun's'koi' pravoslavnoi' cerkvy (mizhvojennyj period) // Rusyn. 2019. T. 57. S. 131–156.
  15. Chuchko M. K., Suljak S. G. Arhipresviter Kassian Bogatyrec – issledovatel' cerkovnoj istorii Bukovinskoj Rusi // Rusin. 2014. № 1 (35). S. 143–164.
  16. Chuchko M. Istorija i s'ogodennja Pravoslavnoi' Cerkvy na Bukovyni: do pytannja pro administratyvno-terytorial'nyj ustrij ta duhovne pidporjadkuvannja jeparhial'nyh struktur kraju v seredyni HIV na pochatku HHI st. Chernivci, 2020. 316 s.
  17. Shhapov Jaroslav Russkaja Pravoslavnaja Cerkov' i kommunisticheskoe gosudarstvo. 1917–1941. Dokumenty i fotomaterialy. M.: Izdatel'stvo Biblejsko-Bogoslovskogo Instituta sv. apostola Andreja, 1996. 352 s.
  18. Jaremchuk S. Zhyttjevyj shljah pravoslavnogo svjashhenyka Kassiana Bogatyrca // Pytannja istorii' Ukrai'ny: Zbirnyk naukovykh statej. – Chernivci: Zelena Bukovyna, 2003. T. 6. S. 275–280.
  19. Jaremchuk S. Pravoslavna Cerkva na Bukovyni u radjans'ku dobu (derzhavno-cerkovni vzajemnyj). Chernivci: Ruta, 2004. 352 s.